

КРИТИЧНА ИНФРАСТРУКТУРА ОДБРАМБЕНЕ ТЕХНОЛОШКЕ И ИНДУСТРИЈСКЕ БАЗЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ – СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВА

Вељко Петровић*

Министарство одбране Републике Србије,

Управа за одбрамбену технологију

Хатиџа Бериша**

Универзитет одбране у Београду, Школа националне одбране

Миленко Џелетовић***

Телеком а.д. Београд

Рад је фокусиран на анализу стања и идентификацију узрока слабости у кључним сегментима критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе Републике Србије, са освртом на појмовне недоумице, нормативно-правну (не)уређеност области, мере које предузима држава ради заштите и очувања критичне инфраструктуре, њену перспективу уважавајући решења примењена у развијеним секторима одбрамбене индустрије.

Циљ је да се применом савременог приступа у анализи стања заснованог на потврђеним концептима које примењују развијене земље сагледају слабости и дефинишу будући кораци и дугорочне мере заштите критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе Републике Србије.

Кључне речи: *потенцијал, одбрамбена индустрија, критична инфраструктура, производња, наоружање и војна опрема, Република Србија*

Увод

Стабилност и интегритет државе уско су повезани са стањем и развојним потенцијалом одбрамбене индустрије, као једном од стубова економског, техничког и технолошког развоја. Базични елементи критичне инфраструктуре одбрамбене индустрије одговорни су за развој, производњу, ремонт, испитивање, смештај и чување наоружања и војне опреме и имају стратешки значај за свако развијено друштво. Убрзан

* veljko.petrovic@mod.gov.rs

** hatidza.berisa@mod.gov.rs

*** milenkodz@telekom.rs

развој одбрамбене индустрије и њена интеграција у токове националне и међународне економије кроз освајање нових технологија препознат је као битан елемент политике националне безбедности.¹ Истовремено, унапређење свих аспеката безбедности и заштита елемената критичне инфраструктуре, посматрано из угла економских интереса, представља једно од опредељења политике националне безбедности.² Усклађивање са највишим светским стандардима и успостављање превентивних и контролних механизма у сфери заштите критичне инфраструктуре темељне су претпоставке за очување одбрамбених, безбедносних и спољнополитичких интереса земље, њеног кредибилитета и интегритета. У контексту глобалних претњи, заштита критичне инфраструктуре представља приоритетно питање за националну безбедност сваке државе.

Критична инфраструктура одбрамбене индустрије Републике Србије, чији опоравак је мало ко очекивао,³ још увек је оптерећена наслеђеним проблемима из 90-тих година, последицама бомбардовања, санкција и рестриктивних мера.

Додатни проблем је недостатак или нејединство нормативно-правне регулативе на нивоу Републике Србије. Рањивости и слабости у примени мера заштите критичне инфраструктуре одбрамбене индустрије нису идентификоване на целовит начин. Системски није уређена класификација објеката и опреме у капацитетима за производњу наоружања и војне опреме са аспекта њиховог значаја, осетљивости производње и технологија, ограничености приступа запослених и трећих лица (домаћих и страних) објектима и опреми, као и тајним подацима у вези с њима. Евидентни су различити приступи аспектима пиротехничке сигурности капацитета за производњу, смештај и чување опасних и експлозивних материја у сектору одбрамбене индустрије код нас и земљама у окружењу. У последње две деценије догодило се низ акцидентних ситуација, неке и са смртним исходима, али још увек нема целовите анализе узрока, ефеката и приоритета на стратешком нивоу у циљу превазилажења акцидентата, не користе се позитивна искуства других земаља које поседују сличну инфраструктуру.

Проблем индустријске својине над документацијом, специјалним алатима и технологијама у сектору одбрамбене индустрије подједнако је важан и актуелан. Одликује га низ непознаница око права својине над наоружањем и војном опремом насталом у заједничком развоју, пре свега, фабрика које су данас самостални, тржишно оријентисани правни ентитети⁴ и Војнотехничког института⁵ као државне

¹ Стратегија националне безбедности, („Службени гласник РС“, број 88 од 28. октобра 2009.), стр. 10.

² Стратегија националне безбедности, („Службени гласник РС“, број 88 од 28. октобра 2009.), стр. 9.

³ Према оцени војног аналитичара Александра Радића, објављеној у чланку „Опстаће мањи део војне индустрије“ дана 07.12.2002. године у дневном листу Блиц „... тек једна трећина војних предузећа има шансу да опстане ...“. Сличан став има и војни аналитичар Бојан Димитријевић, који у истом чланку наводи да је „... један од главних циљева НАТО авијације било дејство по војној индустрији. На тај начин она је доведена у стање безнађа које траје још од распада Југославије, зато што су војна техника и предузећа били увезани у систем који се распао у рату у коме се распала и Југославија...“ – приступ сајту 08.12.2017. године.

⁴ Фабрике које припадају Одбрамбеној индустрији Србије послују у складу са Законом о привредним друштвима („Сл. гласник РС“, бр. 36/2011, 99/2011, 83/2014 – др. закон и 5/2015) и региструју се у Агенцији за привредне регистре.

⁵ „Војнотехнички институт до сада је развио и у оперативну употребу Војске Србије увео више од 1.300 различитих средстава наоружања и војне опреме. Око 75% наоружања и војне опреме, у оперативној употреби у Војсци Србије, развијено је у институту.“, Каталог: Одбрамбена индустрија Србије – Партнер 2015, „Медија центар“ Београд, 2015.

институције. Дугорочно, овај проблем захтева темељито поступање и успостављање јасних релација, јер су првобитна решења наоружања и војне опреме претрпела значајне модификације и модернизације.

Процес статусне трансформације из друштвене својине,⁶ спорне са аспекта титулара, у приватну и/или државну својину није завршен код већине фабрика одбрамбене индустрије. То отежава позиције Министарства одбране у остваривању управљачких права и успостављању системских решења над предметном критичном инфраструктуром.

Изнети проблеми и слабости намећу питање како израдити целовиту анализу стања критичне инфраструктуре у сектору одбрамбене индустрије и дефинисати њену перспективу базирану на модерним решењима конципираним у развијеним земљама.

Критична инфраструктура у Републици Србији

Поједини аналитичари у области критичних инфраструктура заступају изразито негативне ставове по питању региона Западног Балкана. Истичу „Мисао о кризама, посебно на нашим просторима још је у зачетку, а практично поступање у кризним ситуацијама на граници неосмишљеног и паничног реаговања ...”, често се може поистоветити са инстинктивним поступањем, у коме „практичари у разним областима, од политике и економије, до заштите животне средине, и на различитим нивоима, од државног, преко регионалног до локалног, на кризе најчешће одговарају реактивно, ситуацијски и исхитрено, без стратешке визије и без дугорочног плана ...”⁷.

Били би смо неискрени у констатацији да Република Србија до сада ништа није чинила у домену заштите виталних објеката и постројења, значајних техничко-технолошких система и процеса који се у њима одвијају, да нема никаквих искустава, те да се налази на самим почецима. Познато је да део великих техничких система и капацитета одбрамбене индустрије, које условно можемо назвати критичним инфраструктурама имају организоване послове одбране, безбедности и заштите у чијем делокругу су уређена питања процене ризика, смањења ризика и функционисања система у ванредним ситуацијама. Бројни су примери успешног деловања система у условима НАТО бомбардовања СРЈ, иако су више пута били мета напада 1999. године. Виталност и жилавост система и стабилност процеса у њима доказана је у многим ванредним ситуацијама изазваним поплавама, земљотресима и природним катастрофама.

Неспорно је да се ради о новој терминологији, реторици која захтева нормативно-правно уређење и системски приступ у идентификовању критичне инфраструктуре и безбедносних претњи, те интегрисаној примени механизма заштите.

⁶ Чланом 86. став 2. Устава Републике Србије („Сл. гласник РС“, бр. 98/2006), предвиђа се трајно решавање друштвене својине: „Постојећа друштвена својина претвара се у приватну својину под условима, на начин и у роковима предвиђеним законом”.

⁷ Јаковљевић, В., Гачић, Ј., Заштита критичне инфраструктуре у кризним ситуацијама, шире: Фонда, Д., Мајић, Т., Управљање кризом, International Conference Crisis Management Days”, Велика Горица, 2011, стр. 280 до 286.

На нивоу државе, још увек не постоји нормативно-правна регулатива којом је уређен појам критична инфраструктура⁸, стање је такво да „...област представља новину у реторичком смислу па је, самим тим, мало теоријских радова из ове области, мала је заступљеност ове проблематике у законским решењима, ...“⁹.

Критична инфраструктура, у складу са савременим схватањима, представља средства, објекте, системе или њихове делове, који имају есенцијалну улогу у обезбеђењу основних друштвених функција, здравља, безбедности, сигурности, економске или друштвене добробити људи и чије би уништење или онеспособљавање имало значајан утицај на људе – друштво као резултат немогућности очувања тих функција. Према заинтересованим странама, критична инфраструктура се може класификовати као корпоративна, национална, регионална и међународна.¹⁰

Сходно значају и приоритету, најчешће се идентификују следеће области-сектори људске делатности као елементи или пак посебне целине критичне инфраструктуре једне земље: енергетика (обухвата производњу, пренос, складиштење, транспорт и дистрибуцију енергената и енергије), комуникационе и информационе технологије (обухвата електронске комуникације, систем за трансфер података, информационе и медијске системе), саобраћај и транспорт (путни, железнички, ваздушни и водни), здравство (обухвата здравствену заштиту, производњу, промет и надзор медикамената), обезбеђење водом и храном (обухвата производњу, складиштење и контролу квалитета и снабдевање овим артиклима), финансије (обухвата банкарске и берзанске системе, инвестиције и системе осигурања и плаћања), производња, превоз и складиштење опасних материја (хемијских, биолошких и радиолошких), службе безбедности и сигурности (војска, полиција, службе заштите и спашавања), као и други сектори и области.¹¹

Већина експерата у области заштите критичне инфраструктуре слаже се са чињеницом да су дефиниције критичне инфраструктуре у различитим земљама „... различите колико и појмови заштите инфраструктуре развијени у тим земљама ...“, да у ниједној земљи „... није могуће постићи 100% безбедности критичне инфраструктуре ...“, и коначно „... нема јединственог решења проблема критичне инфраструктуре...“¹²

⁸ Влада Републике Србије је на основу члана 45, став 4. Закона о ванредним ситуацијама („Службени гласник РС”, бр. 111/09) донела Уредбу о садржају и начину израде плана заштите и спасавања у ванредним ситуацијама („Службени гласник РС”, бр. 8/2011). Овим документом се предвиђа да Процена угрожености од елементарних непогода и других несрећа, поред елемената утврђених законом садржи нарочито и процену критичне инфраструктуре са становишта угрожености од елементарних непогода и других врста несрећа. У Републици Србији се овом уредбом први пут уводи појам критичне инфраструктуре, али и даље без јасног дефинисања о којим је елементима или објектима критичне инфраструктуре реч. Такође, уредба не препознаје инфраструктуру у области одбране.

⁹ Види Мићовић, Д. М., Безбедносни аспекти функционисања критичне инфраструктуре у ванредним ситуацијама, докторска дисертација, Факултет безбедности Београд, 2016, стр. 7.

¹⁰ The Council of the E.U. (2008). Directive 2008/114/EC – on identification and designation of European critical infrastructure

¹¹ Дефиниција узета из Закона о критичним инфраструктурама Републике Хрватске, „Narodne novine“, бр. 56/13 од 18.05.2013. године. Већина земаља чланица ЕУ има сличну дефиницију појма критична инфраструктура.

¹² Види шире: „Critical Infrastructure Protection: Survey of World-Wide Activities“, <http://www.bsi.bund.de/fachthem/kritis/links.htm> - приступ 07.12.2017. године

Исти извор, на бази студије реализоване 2002. године по питању стратегија заштите критичне инфраструктуре, указује да код већине земаља и међународних организација¹³ постоје два приступа у заштити критичне инфраструктуре.¹⁴

Први приступ акценат даје на безбедност и заштиту Информационо-телекомуникационих веза и решења унутар и између појединачних инфраструктурних сектора. Заштита физичких компоненти критичне инфраструктуре предмет је посебних организационих целине. Функције и компетенције у области заштите критичне инфраструктуре имају тренд ширења на друге државне органе. Присутно је укључивање приватног сектора на свим нивоима критичне инфраструктуре.

Други приступ подразумева постојање националних модела цивилне одбране, где доминирају координациона тела на стратешком нивоу. Интегрисано се разматра заштита Информационо-телекомуникационих инфраструктура и физичка заштита критичне инфраструктуре. Потенцира се координирајућа улога и значај министарстава одбране.

Студија је показала да оба приступа теже интеграцији државних и приватних актера у модел организован на националном нивоу, да је сарадња у свери стратешког планирања између јавног и приватног сектора потпуно одсутна, или има рудиментарни карактер. Немачки систем заштите критичне инфраструктуре није довољно транспарентан, али је рад на унапређењу области значајно појачан после 11.09.2001. године. То Немачку сврстава у групу ретких земаља које спроводе аналитички и процесно оријентисан приступ у области заштите критичне инфраструктуре.¹⁵

Ово истраживање за нас је значајно из два разлога. Прво, анализира стратешке приступе у заштити критичних инфраструктура које су у почетној фази развоја код већине земаља,¹⁶ и друго, представља основу за сагледавање односа критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе и националне критичне инфраструктуре.

Стање критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе

Иако се критична инфраструктура одбрамбене технолошке и индустријске базе не препознаје експлицитно из дефиниције изнете у претходном делу, без озбиљније анализе могли би се извући паушални закључци да се ради о ирелевантној области

¹³ Студију су за потребе The German Federal Office for Information Security спровели Jörn Brömmelhörster, Sandra Fabry и Nico Wirtzi. Обухваћено је више од 20 земаља/организација (САД, Канада, Велика Британија, Норвешка, Швајцарска, Шветска, Аустралиа, Европска унија, НАТО, ОЕБС, Француска, Финска, Норвешка, Русија, Јужноафричка република, Индија, Малезија, Кина, Јапан, Сингапур, Нови зеланд и Немачка), као и организација одговорних за критичну инфраструктуру у тим земљама. Критеријуми за избор били су значај и статус релевантног приступа заштити критичне инфраструктуре и доступност сродних информација. Истраживање је фокусирано на облик стратегија заштите инфраструктуре, а не на техничке мере усвојене у конкретном случају, и потпуно се ослањало на јавно доступан материјал до септембра 2002. године.

¹⁴ први носи назив Critical Information Infrastructure Protection и други The All Hazards приступ.

¹⁵ „Critical Infrastructure Protection: Survey of World-Wide Activities“, p. 7.

¹⁶ Свест о стратешком приступу заштите критичне инфраструктуре у Републици Србији је још увек на врло ниском нивоу.

и, што је још опасније, да се последично томе не идентификују ризици у овој области и потребе адекватног одговора система. Сектор одбране, односно одбрамбена технолошка и индустријска база једне земље је област људске делатности од високог значаја и приоритета. Због своје специфичности, сложености и саставних елемената несумњиво садржи атрибуте који детерминишу критичну инфраструктуру.

Пре било каквог озбиљнијег разматрања стања критичне инфраструктуре Одбрамбене технолошке и индустријске базе Републике Србије, неопходно је дати одговоре на два питања: шта је критична инфраструктура у области одбране уопште, да ли постоји код нас и које ресурсе одбране обухвата?

С обзиром да на нивоу државе није уређена област критичне инфраструктуре не може се дати адекватан одговор који део инфраструктуре се односи на одбрану тј. које ресурсе одбране обухвата нити имамо јасну перцепцију шта од тога обухвата одбрамбена технолошка и индустријска база Републике Србије.

Ово су битне чињенице, а уједно и препреке које отежавају било какво озбиљније разматрање предметне проблематике. Истовремено упућују на потребу дефинисања оквира у коме ће се разматрати критична инфраструктура у области одбране, рањивост те инфраструктуре, механизми заштите, као и место и улогу државе у том контексту.

Ради потпунијег схватања појма критична инфраструктура у области одбране код нас, искоришћени су ставови изнети у стратегији одбране према којима ресурси одбране „... значајно утичу на функционисање система одбране и његову способност да одговори на изазове, ризике и претње безбедности и у функцији су заштите одбрамбених интереса Републике Србије.”¹⁷ Овакво одређење ресурса одбране може се условно довести у везу са елементима критичне инфраструктуре у области одбране, али не даје одговоре на постављена питања. Чињеница да Република Србија, у складу са својим националним интересима, континуирано одржава и развија потенцијале одбрамбене индустрије, само помаже и сужава фокус даљих разматрања.

Додатна потешкоћа је „најезда“ нових термина којима смо изложени последње две деценије у вези са капацитетима система одбране намењеним за производњу, ремонт, истраживање и развој, смештај и чување наоружања и војне опреме: војна привреда и наменска индустрија,¹⁸ војноиндустријски комплекс,¹⁹ одбрамбено-индустријски комплекс, одбрамбена индустрија Србије,²⁰ групација произвођача нао-

¹⁷ Стратегија одбране Републике Србије, „Службени гласник РС”, бр. 88/2009, Београд, 2009, стр. 14.

¹⁸ Стаматовић, А., Војна привреда друге Југославије: (1945–1991), Војноиздавачки завод, Београд, 2001. године.

¹⁹ Овај појам је коришћен у интерној студији израђеној од стране Управе за одбрамбене технологије СМР МО „Војноиндустријски комплекс у процесу прикључења Европској унији”, 2012. године.

²⁰ Каталози: Одбрамбена индустрија Србије – Партнер 2015. и Одбрамбена индустрија Србије – Партнер 2017, су израђени за потребе организације Сајма наоружања и војне опреме – Партнер 2015 и Партнер 2017. У свом обраћању министар одбране користи термин одбрамбено-индустријски комплекс под којим се, у најширем смислу, подразумевају научноистраживачке, ремонтне, испитне и остале специјализоване установе Министарства одбране и Војске Србије, производни капацитети фабрика које се баве производњом наоружања и војне опреме и већи број коопераната чија делатност је у функцији производње наоружања и војне опреме, „Медија центар” Београд, 2015. и 2017.

ружања и војне опреме,²¹ одбрамбена технолошка и индустријска база,²² војно постројење²³ итд.

Чак и за врсне познаваоце предметне материје овако широка лепеза појмова представља озбиљну дилему у покушају било какве систематизације елемената критичне инфраструктуре. Иако изнете недоумице намећу потребу терминолошког уобличавања и класификације појмова у овој области, никако не смеју да нас одведу на странпутицу из које ћемо схватити или закључити да Република Србија нема или не треба да има критичну инфраструктуру у сектору одбрамбене индустрије.

Историјски осврт на критичне инфраструктуре Одбрамбене технолошке и индустријске базе у Републици Србији

Одвек је, гледано са историјске дистанце, критична инфраструктура на тлу Србије била повезана са различитим областима производње наоружања и војне опреме. Мада често уништавана и наново стварана, увек је привлачила пажњу актуелних власти. Ово тим пре, што поседовање ресурса за сопствену одбрану, задире дубоко у културу и традицију нашег народа. Све то није случајно јер вековима уназад Србија је раскрсница на којој се укрштају интереси великих. Србија је исток западу и запад истоку.

²¹ Закључком Владе Републике Србије усвојен је Програм финансијске консолидације привредних - друштава из Групаације Одбрамбена индустрија Србије. Ову групаацију чине фабрике које се баве - производњом наоружања и војне опреме, које су у већинском државном/друштвеном капиталу и код којих управљачка права над пословањем остварује Министарство одбране преко овлашћених представника, Закључак Владе 05 број: 6895-023/2013 од 09.08.2013. године.

Ближе појмовно одређење Групаације Одбрамбена индустрија Србије први пут је дато у Нацрту новог закона о производњи и промету наоружања и војне опреме чије се усвајање очекује у првом кварталу 2018. године. Нацрт закона предвиђа доношење подзаконског аката Владе којим би се уредили Услови и начин формирања, припадност, начин управљања и друга питања од значаја за рад Групаације.

²² Назив је настао на нивоу Европске уније али се све чешће користи и у оквиру националних индустрија. Последњих неколико година овај термин је све више присутан у службеној преписци.

²³ у члану 4. став 1. алинеја 13а) Закона о одбрани појам војно постројење је дефинисан као „једна или више технолошких линија, погона или производних целина у оквиру команде, јединице и установе Војске Србије, војне јединице и војне установе која је организационо и функционално везана за Министарство одбране и привредног друштва које је у складу са законом регистровано за производњу наоружања и војне опреме чији је оснивач Република Србија, односно које у целини или делимично послује капиталом у државној својини, у складу са законом и оснивачким актом.“ Уређење појма војно постројење је настало као потреба да контролу капацитета за производњу наоружања и војне опреме у области - заштите животне средине врше надлежни органи Министарства одбране, а не инспекцијски органи ЕУ. Од момента када Република Србија постане чланица ЕУ, инспекцијски органи ЕУ ће имати право инспекције привредних друштава која нису војна постројења (Министарство енергетике, развоја и заштите животне средине, акт бр. 022-00-57/2012-05 од 21.01.2013. године). Такође, већина држава чланице ЕУ, у циљу заштите војних и пословних тајни, своја привредна друштва за производњу наоружања и војне опреме су сврстала у категорију војних постројења. Предметну материју уређује Европска Директива 96/82/ЕС (Council Directive 96/82/EC of 9th December 1996 on the control of major-accident hazards involving dangerous substances).

Године с краја 18. и почетка 19. века обележиле су период коначног обрачуна са Турцима на овим просторима када „... сналажљиви и инвентивни сељаци производе црни барут у својим воденицама – поточарама и сами израђују „цебану“. Карађорђе је, за време устанка, лично водио бригу о овој производњи. У једној државној барутани у Страгарима (на западним падинама планине Рудник) производња црног барута почела је 1806. године, а у београдској тополивници лили су се топови у периоду од 1808. до 1813. године.”²⁴

Системско старање државе о опремању војске наоружањем и војном опремом почиње после саветовања одржаног 1837. године у Крагујевцу на захтев кнеза Милоша. Изградња Тополивнице у Крагујевцу почела је 1851. године. Из њених погона прва индустријски изливена артиљеријска оруђа излазе 1853. године (изливена су четири топа и две хаубице).²⁵ Обнављају се, а затим значајно проширују погони у државној барутани у Страгарима. Тополивница у Крагујевцу и страгарска барутана прва су савремена индустрија у тадашњој Србији.²⁶ У току првог светског рата окупатор је, у периоду од 1915. до 1918. године, демонтирао и уништио све капацитете за производњу наоружања.²⁷

Између два рата покренута је обнова капацитета па је „почев од тридесетих година израђено више државних и неколико приватних фабрика наоружања ...“²⁸ Исти сценарио је и у Другом свеском рату. Југословенска војна индустрија је опљачкана и скоро потпуно уништена (део је разорен, а део однет у Немачку). „Од машина и инсталација сачувано је 1-2%. Војнохемијска индустрија уништена је 100%.“²⁹

Међународни положај Југославије после Другог светског рата, искуства из савезништва са СССР до 1948. године и из америчке и савезничке војне помоћи почетком 50-тих година, само потврђују исправност концепта сопственог развоја и производње наоружања у три правца: опремање истраживачко-развојних институција, изградња војноиндустријских капацитета и школовање кадра.³⁰ Концепт, иако запао у кризу 60-тих година, пружио је максималну аутономију у опремању снага. Од средине 70-тих година, остварен је видан напредак. Производња је задовољавала 80% војних потреба СФРЈ.³¹

²⁴ Стаматовић, А., Војна привреда друге Југославије: (1945–1991), Војноиздавачки завод, Београд, 2001. године, стр. 35.

²⁵ Види шире: Спасић Ж., Крагујевачка војна фабрика 1853-1953, Војноиздавачки завод, Београд, 1973.

²⁶ О настајању производње наоружања на тлу Србије у периоду од 1804. до 1878. године виду шире: Стаматовић, А., Војни производни погони – прва савремена индустрија у Србији (1804–1878), Београд, ПИЛУС Записи 6/1997.

²⁷ Стаматовић, А., Војна привреда друге Југославије: (1945–1991), Војноиздавачки завод, Београд, 2001. године, стр. 36.

²⁸ ибид

²⁹ ибид

³⁰ ибид

³¹ Излагање генералног директора Прва Искра – наменска производња а.д. Барич на скупу Националне технолошке платформе Србије (НТПС), реализованом 04.12.2013. године у Крагујевцу поводом 160 година од оснивања прве српске фабрике. Скупу је поред председника државе, присуствовало више ресорних министара, председник Привредне коморе Србије, градоначелник Крагујевца, ректори и декани више универзитета и факултета и око 200 привредника, махом из фабрика које се баве производњом наоружања и војне опреме или пружају кооперантске услуге. Скуп представља значајну прекретницу у промени односа према одбрамбено-индустријском комплексу Републике Србије.

Политичко економска криза 80-тих година на југословенском простору, а потом распад СФРЈ и СРЈ заслужује озбиљно преиспитивање око заједничке инфраструктуре. „Све што су имали, Срби су наложили на ватру заједничке државе. Ујединили смо се верујући да смо исти, а разјединили да немамо ништа заједничко.“³² Изражени проблеми у пословању почетком 90-тих година иницирали су покушај власничке трансформације војне индустрије.³³ Процес се завршио на покушају јер је дошло до распада СФРЈ.

Ратови, санкције и НАТО-бомбардовање у последњој деценији 20 века још једном су девастирали капацитете одбрамбене индустрије. Од девет фабрика Одбрамбене индустрије Србије шест фабрика је у већој мери оштећено.³⁴ Интересантно је да три фабрике нису биле предмет бомбардовања.³⁵

Отежавајућа околност код већине ових фабрика су предимензионирано капацитети из времена СФРЈ и традиционална организација, базирана на доминантној улози државе у планирању и реализацији процеса. Распад Југославије додатно је редуковао потребе државе за производима и услугама овог сектора. Све више на унутрашњем, а нарочито у спољнотрговинском пословању, промет наоружања и војне опреме функционише тржишно по закону понуде и тражње. Нови закони у области спољнотрговинског пословања усклађени су са правилима Светске трговинске организације и прописима ЕУ у циљу либерализације у овој сфери пословања.³⁶ Тешко да је неки сектор привреде доживео тако драматичне промене као овај сектор. Процес транзиције комплетно мења физиономију производње наоружања и војне опреме, која је деценијама егзистирала на затвореном, планском и централизованом моделу пословања.³⁷

И поред вековних и деценијских разарања, капацитети одбрамбене технолошке и индустријске базе су показали изузетну живавост и данас представљају респективан сегмент домаће индустрије. Кратком ретроспективом ближи смо одговору на питање да ли постоји критична инфраструктура у овој области и шта обухвата. Ово нам уједно олакшава пут ка дефинисању перспективе сектора и будућих праваца деловања.

Критична инфраструктура Одбрамбене технолошке и индустријске базе развијених земаља

У односу на друге развијене земље, Сједињене америчке државе³⁸ су доста напредовале у погледу стратешке архитектуре критичне инфраструктуре и њене заштите. Доступност дела ресурса значајно је ограничена после 11.09.2001. године, а мно-

³² pravdabl.com/matija-beckovic – интервју Бећковић М., академик од 14. 02.2017. године, - приступ 09. 12.2017. године-

³³ Стаматовић А., Војна привреда друге Југославије (1945-1991), Основе новог модела функционисања и односа у војнопривредној делатности, ВИЗ, Београд, 2001. године, стр. 102-107.

³⁴ Застава оружје – Крагујевац, ХК Крушик - Ваљево, Компанија Слобода – Чачак, Милан Благојевић наменска – Лучани, Прва искра наменска производња – Барич, АИ Утва – Панчево.

³⁵ Први партизан – Ужице, Телеоптик жирокопи – Земун и Прва петолетка наменска – Трстеник.

³⁶ Види шире: интерна студија „Војноиндустријски комплекс у процесу прикључења Европској унији“, Управа за одбрамбене технологије СМР МО, Београд, 2012. године, стр. 27.

³⁷ Види шире: Панић С., „Холистички маркетинг у функцији тржишне трансформације предузећа из сектора наменске производње“, Војно дело/ јесен 2011, стр. 334.

³⁸ У даљем тексту: САД.

га министарства-агенције у САД, сходно својим надлежностима, озбиљније се баве критичним инфраструктурама у циљу постизања њихове свеобухватне заштите.³⁹

Сектор одбрамбене индустријске базе САД препознат је као индустријски комплекс светских размера који пружа могућности истраживања и развоја, пројектовања, производње, испоруке и одржавања система наоружања и војне опреме, подсистема или делова, ради задовољења потреба САД. Партнерство у сектору критичне инфраструктуре одбрамбене индустријске базе обухвата већи број субјеката: Министарство одбране као специфичну секторску целину, више од 100.000 компанија које чине одбрамбено индустријску базу, кооперанте као њихове подговораче који за потребе Министарства одбране и других државних органа обезбеђују материјална добра и пружају услуге. Одбрамбено индустријска база САД укључује како домаће, тако и стране компаније, као и средства произведена на различитим локацијама партнерских земљама. Овај сектор обезбеђује производе и услуге који су од суштинског значаја за мобилност снага, њихово распоређивање и одрживост војних операција.⁴⁰

Исти извор наглашава да сектор одбрамбене индустријске базе не укључује комерцијалну инфраструктуру пружалаца услуга у областима: електрична енергија, комуникација, транспорт и друге услуге које Министарство одбране за извршење војних операција. Комерцијалне структуре су предмет анализе других владиних агенција и тела.

Министарство одбране САД се појављује као специфична секторска целина-агенција одбрамбене индустријске базе, са обавезом да развија секторски специфични план⁴¹ којим изражава тежиште напора партнера из јавног и приватног сектора.

Визијом сектора одбрамбене индустријске базе САД исказано је жељено стање којим треба „Обезбедити способност одбрамбене индустријске базе да подржи мисије Министарства одбране САД уз елиминисање неприхватљивих ризика за националну безбедност путем информисаних одлука о управљању ризиком”⁴².

У поређењу са другим развијеним земљама, концепт стратешке архитектуре критичне инфраструктуре имплементиран у САД је најприхватљивији за дубље анализе наше критичне инфраструктуре Одбрамбене технолошке и индустријске базе⁴³. Наиме, сет терористичких напада изведених септембра 2001. године у великој мери је утицао да САД успоставе целовит систем заштите критичне инфраструктуре у свим виталним секторима, са нагласком на високо технолошки развијен Сектор одбрамбене индустријске базе.

³⁹ www.dhs.gov – U.S. Department of Homeland Security – приступ 09.12.2017. године.

⁴⁰ ибид

⁴¹ Defense Industrial Base Sector-Specific Plan

⁴² U.S. Department of Defense (May 2007). Defense Industrial Base, Critical Infrastructure and Key Resources Sector Specific Plan, p. 10.

⁴³ Највећи број развијених земаља, посебно оних код којих ингеренције над Одбрамбеном технолошком и индустријском базом након приватизације фабрика које га чине, нема Министарство одбране, овај сегмент не разматрају у оквиру критичних инфраструктура у области одбране већ у оквиру сектора прерађивачке и хемијске индустрије.

Критична инфраструктура Одбрамбене технолошке и индустријске базе Републике Србије

Свеобухватан приступ на утврђивању стања критичне инфраструктуре у области одбране у Републици Србији захтева декомпоновање таквог система на саставне елементе са идентификацијом и интерних и екстерних фактора чији значај је подједнако важан.

За потребе рада, критична инфраструктура одбрамбене технолошке и индустријске базе Републике Србије се разматра преко следећих целина система одбране:⁴⁴

- специјализоване војнотехничке установе у Министарству одбране (*Војнотехнички институт, Војна контрола квалитета, Дирекција за стандардизацију, кодификацију и метрологију, Технички ремонтни завод Крагујевац*⁴⁵) и Војсци Србије (*Технички опитни центар, Технички ремонтни завод Чачак и Ваздухопловни завод „Мома Станојловић” Батајница*) са преко 2.000 запослених;

- фабрике из Групаације Одбрамбена индустрија Србије (*осам друштава у већинском државном власништву*⁴⁶) са преко 12000 запослених;

- јавно предузеће „Југоимпорт СДПР” Београд⁴⁷ чија мисија је усмерена на спољнотрговински промет наоружања и војне опреме, обједињавање наступа српске одбрамбене индустрије и интеграцију сложених борбених система из властитог развоја. У већинском власништву има три друштва⁴⁸ са око 1.000 запослених;

- мала и средња предузећа – преко 50 регистрованих произвођача наоружања и војне опреме⁴⁹ од којих је већина у приватном власништву са око 5.700 запослених;

⁴⁴ Оваква класификација је саставни део интерне студије урађене на нивоу Министарства одбране почетком 2017. године и презентоване председнику Владе Републике Србије 20.04.2017. године. Представља полазну основу за дефинисање елемената Стратегије одбрамбене технолошке и индустријске базе Републике Србије чије доношење се очекује 2018. године. Сектор за материјалне ресурсе МО, 2017.

⁴⁵ Технички ремонтни завод Крагујевац спада у категорију војнодоходовних установа које организационо припадају Министарству одбране али се не финансирају из буџета одбране Републике Србије већ кроз пружање услуга ремонта убојних средстава за потребе МО и ВС и тржишта. Остале војнотехничке установе се финансирају из буџета одбране.

⁴⁶ У члану 14. став 2. алинеја 44) Закона о одбрани регулисано је да Министарство одбране обавља, поред осталог и послове надзора и управљања над привредним друштвима регистрованим за производњу наоружања и војне опреме чији је оснивач Република Србија, односно која послују капиталом у већинском државном власништву у складу са законом и актом оснивача. Групаацију чине: Застава оружје – Крагујевац, ХК Крушик – Ваљево, Компанија Слобода – Чачак, Милан Благојевић наменска – Лучани, Прва искра наменска производња – Барич, Први партизан – Ужице, Телеоптик жироскопи – Земун и Прва петолетка наменска – Трстеник.

⁴⁷ Јавно предузеће послује у складу са Законом о јавним предузећима („Сл. гласник РС”, бр. 15/2016) и Законом о јавном предузећу „Југоимпорт-СДПР” („Сл. гласник РС”, бр. 46/96) и у поступку је трансформације у друштво капитала.

⁴⁸ АИ Утва – Панчево, Борбени сложени системи – Београд и Ковачки центар – Ваљево

⁴⁹ У складу са Законом о производњи и промету наоружања и војне опреме („Сл. лист СРЈ”, бр. 41/96, „Сл. лист СЦГ”, бр. 7/2005-др. закон и „Сл. гласник РС”, бр. 85/2005-др. закон) прибављају дозволу за бављење предметном делатношћу.

– кооперанти – већи број компанија, института и факултета са око 12.000 запослених који су решењем Владе Републике Србије⁵⁰ одређени као привредна друштва и друга правна лица која производе предмете и врше услуге од значаја за одбрану Републике Србије. Ови субјекти су препознати и као језгра за формирање центара технолошке компетитивности у области базичних (генеричких) технологија,⁵¹ и

– привредна друштва која поседују производне и технолошке капацитете од стратешког значаја за државу а налазе се у поступку приватизација или стечаја. Коначан статус тих друштава која су били значајни кооперанти у реализацији многобројних развојних програма, од посебног је интереса за Министарство одбране. Евентуална промена намене или губљење технолошких капацитета у тим друштвима, може имати негативне последице и довести у питање могућност окончања актуелних програма.

Очување дела критичне инфраструктуре као што су: ФАП Корпорација – Прибој, Корпорација Трајал – Крушевац, Памучни комбинат Јумко – Врање и ППТ наменска – Трстеник и Застава Терво – Крагујевац, кроз приватизацију друштвеног капитала и различите облике стратешког партнерства, као и планове реорганизације препознато је као приоритет у складу са националним интересима. Осим значаја за технолошки ланац, један од разлога је и то да „Неравномеран привредни и демографски развој Републике Србије, који је у прошлости био снажан извор криза, и даље представља ризик по безбедност на овом простору”,⁵² а „... различит степен привредне развијености појединих региона...”, посебно рубних подручја „... у спрези са њиховим демографским карактеристикама, узрокује појаву већих миграција становништва из неразвијених ка развијеним регионима”.⁵³

Одбрамбена технолошка и индустријска база Републике Србије је технолошки сложен, разноврстан, комплексан, међузавистан и не увек хијерархијски организован скуп „државних и недржавних” субјеката чије активности се усмеравају применом различитих прописа, споразумима и смерница, често неусклађених, а покаткад и противуречних. Обухвата широк спектар привредних субјеката посматрано из угла основне делатности, кључних производних програма, технологија, величине (микро, мала, средња и велика предузећа), власничке структуре (од потпуно приватних до 100% државних компанија, компанија код којих још увек егзистира друштвени капитал као рецидив прошлости и над којим титулар често полажу утицајне синдикалне организације, актуелни и бивши запослени и различити раднички покрети, компаније које у структури имају страни капитал са тенденцијом његовог увећања, као и разноврсна прелазна решења у погледу степена финансијске консолидације, приватизације и програма реорганизације).

⁵⁰ Решење о одређивању привредних друштава и других правних лица која производе предмете и врше услуге од значаја за одбрану Републике Србије (Пов 05 Број: 00-326/2015 од 28. новембра 2015. године) које се доноси на основу тачке 14. Одлуке о одређивању правних лица од значаја за одбрану Републике Србије („Службени гласник РС”, број 52/08), а у складу са тач. 2 и 3 Одлуке о одређивању производа и услуга од посебног значаја за одбрану Републике Србије („Службени гласник РС”, број 52/08).

⁵¹ Центри технолошке компетитивности треба тежишно да обезбеде очување и дигитализацију корпуса конвенционалних, неконвенционалних и новонастајућих технологија.

⁵² Стратегија националне безбедности, („Службени гласник РС”, број 88 од 28. октобра 2009.), стр. 6.

⁵³ Ибид.

Анализа стања комплексне критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе Републике Србије додатно се компликује ако се узме у обзир и сложена позиција коју Министарство одбране има према тим субјектима: појављује се као наручилац производа тих произвођача, остварује управљачке функције над делом капацитета, и коначно, учествује у креирању регулативе у предметној области.

Успешно функционисање једне такве сложене структуре захтева од Министарства одбране да испољи улогу јаког кохезионог фактора, обезбеди синхронизовано и координирано деловање, интеграцију и јединство свих елемената критичне инфраструктуре ради остварења утврђених националних циљева.

Перспектива критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе Републике Србије

Усклађивање с највишим светским стандардима и успостављање контролних механизма у свери заштите критичне инфраструктуре одбрамбено технолошке и индустријске базе један је од најважнијих безбедносних и националних интереса.

Одбрамбена и индустријска база уређених система, каква је у САД, поред државних актера (Министарство одбране и владина тела), укључује врло респективан индустријски комплекс, доминантно у приватном сектору. На стотине субјеката је интегрисано у технолошке целине са заједничким интересом да јачају и унапређују одбрамбени и економски потенцијал, а посредно да изграђују способности оружаних снага.⁵⁴

Слично је и у другим развијеним земљама где „... верују да је укључивање приватног сектора императив јер је око 90% националне критичне инфраструктуре у приватним рукама. Позивају на већу сарадњу и истичу важност стратешке контроле, тј. већег увезивање елемената ангажованих у заштити критичне инфраструктуре.“⁵⁵ Други аспект важан за разматрање, према истом извору, јесте степен организације и сарадње приватног сектора. Док је тај сегмент релативно добро успостављен у САД захваљујући, пре свега, Центрима за анализу и достављање информација⁵⁶, такви облици организовања практично нису ни постојали у другим земљама крајем 2002. године.⁵⁷ Ако је нешто и било, углавном су копирана америчка решења уз минимална прилагођавања⁵⁸. Ово наводи на закључак да је веома важно, користећи позитивна страна искуства, да изградимо адаптиван сопствени систем, а не преликана решења. То захтева уважавање низа специфичности и околности у којима наша критична инфраструктура функционише.

⁵⁴ U.S. Department of Defense (May 2007). Defense Industrial Base, Critical Infrastructure and Key Resources Sector Specific Plan, p. 17.

⁵⁵ „Critical Infrastructure Protection: Survey of World-Wide Activities“, <http://www.bsi.bund.de/fachthem/kritis/links.htm> - приступ 07.12.2017. године, p. 2.

⁵⁶ Information Sharing Analysis Centers (ISACs).

⁵⁷ „Critical Infrastructure Protection: Survey of World-Wide Activities“, <http://www.bsi.bund.de/fachthem/kritis/links.htm> - приступ 07.12.2017. године, p. 7.

⁵⁸ Чињеница је да у Републици Србији, веома често, због недостатка кадра или знања, преликавамо добра страна решења не водећи рачуна о специфичностима самог решења и околности у којима се примењује.

Посматрано из угла Републике Србије, тек после 2001. године, почиње озбиљније размишљање о субјектима са приватним капиталом у свери одбрамбене индустрије, било да се ради о контроли и надзору у поступку издавања дозвола за производњу наоружања и војне опреме,⁵⁹ или пак, приватизацији друштвених система.⁶⁰ До тада, тежиште деловања је било на шест фабрика које послују са већинским државним/друштвеним капиталом у циљу њихове реорганизације, решавања нагомиланих социјалних проблема, ревитализације, очувања постојећих позиција и освајања нових купаца на инотржишту.

Нажалост, у поступцима лоше приватизације више друштвених субјеката који су производили наоружање и војну опрему или су били кључни кооперанти фабрика одбрамбене индустрије су нестали, део технолошких капацитета је трајно изгубљен, а поједини производни програми су потпуно затворени. Значајно је нарушен систем безбедности и заштите преосталих делова фабрике. То постаје нови, нимало лак, безбедносни изазов за Министарство одбране. У складу са решењима које нуди Закон о приватизацији,⁶¹ Министарство одбране добија доминантну улогу у поступку приватизације произвођача наоружања и војне опреме, у припреми и изради Програма финансијске консолидације фабрика из Групаације Одбрамбена индустрија Србије,⁶² те изради аката Владе којим се кроз разне форме стратешког партнерства обезбеђује заштита виталних капацитета. Такође, активно учествује у праћењу и заштити капацитета критичне инфраструктуре над којима је покренут стечајни поступак.⁶³

⁵⁹ Прва дозвола за производњу наоружања и војне опреме издата је компанији Производња Миле Драгић – Зрењанин (04.09.2001. године) и ИМК 14. октобар – Крушевац (03.10.2001.) без временског ограничења. До 2007. године још 4 привредна друштва у приватном власништву и Јавно предузеће Југоимпорт СДПР добијају дозволу за производњу наоружања и војне опреме, такође без временског ограничења.

⁶⁰ Карактеристичан пример је Трајал из Крушевца који је у поступку приватизације продат бугарској компанији Брикел 2006. године са око 3000 запослених. Децембра 2013. године због неиспуњења обавеза уговор је раскинут са бугарском компанијом. Трајал тада има 1620 радника и рачун блокиран са 589 милиона динара. Подаци преузети са www.novosti.rs/.../aktuelno.239.html:467726-Privatizacija-Trajala 10.12.2017. године. Од тада Министарство одбране у континуитету предузима мере да сачува капацитет који је некада био један од кључних произвођача наоружања и војне опреме у области АБХО заштите и црних барута. Нажалост то није усамљен пример.

⁶¹ Чланом 3 став 3. Закона о приватизацији („Сл. гласник РС“, бр. 83/2014, 46/2015, 112/2015 и 20/2016 – аутентично тумачење) направљен је изузетак да се одредбе закона не примењују на привредна друштва која поседују дозволу за производњу наоружања и војне опреме, осим уколико је законима који уређују положај тих привредних друштава предвиђена примена одредаба Закона о приватизацији.

⁶² Програм финансијске консолидације за 10 привредних друштава из Групаације Одбрамбена индустрија Србије усвојен је Закључком Владе Републике Србије 05 број: 6895-023/2013 од 09.08.2013. године. Захваљујући овом програму већина привредних друштава је успела да оствари стабилно пословање.

⁶³ Карактеристични примери су формирање новог привредног друштва Застава Терво – Крагујевац од дела Застава камиони – Крагујевац кроз модел замене за испуњење; конверзија дугова привредног друштва ППТ–ТМО Трстеник према државним повериоцима и решавање преосталог друштвеног капитала; очување капацитета ФАП Корпорација Прибој кроз Унапред припремљен план реорганизације којим се, као мера предвиђа конверзија дугова. Након консолидације фабрике би пословала са преко 95% државног капитала; куповина делова Прва искра Холдинг Барич и Компаније Слобода апарати Чачак из стечаја у циљу очувања технолоичности и безбедности просторних целина на којима сада функционишу Прва искра – наменска производња Барич и Компанија Слобода Чачак; куповина претходно приватизованог привредног друштва Корун Ужице у циљу очувања специјалних технологија синтеровања; консолидација фабрике Крушик пластика Ваљево ради очувања технологија, консолидација Корпорације Трајал Крушевац и Јумко Врање из стечаја кроз унапред припремљен план реорганизације, итд.

Капацитети у области одржавања, ремонта, модернизације, модификације, адаптације, конверзије и делаборације наоружања и војне опреме су три техничка ремонтна завода⁶⁴ од којих два на буџету и у саставу Војске Србије и један који послује на доходовном принципу и организационо припада Министарству одбране. У перспективи, будућа решења нужно воде ка интеграцији и обједињавању свих војнодоходовних установа на нивоу Министарства одбране и пословање на доходовном принципу⁶⁵ у циљу стварања услова за повећање бројне величине борбених састава у Војсци Србије, подизање способности завода за испуњење захтева војске и висок степен самоодржања пружањем услуга и за инопартнере. Ови потези треба да створе амбијент за изградњу модерне инфраструктуре са тежиштем на два кључна сегмента: очување одбрамбених технологија и заштиту виталних ремонтних капацитета критичне инфраструктуре.

Идентификација средстава, објеката, система и функција критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе

У процесима заштите критичне инфраструктуре у САД, први корак је њена идентификација и процена, односно утврђивање субјеката и елемената који припадају ланцу производње, било да се ради о базичном или логистичким процесима унутар критичне инфраструктуре, јер негативан утицај на те субјекте и елементе може изазвати далекосежне последице на инфраструктуру и нежељене ефекте на ширем нивоу.

Параметри и информације које се прикупљају током идентификације критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе обухватају: основне податке о субјекту (привредном друштву); податке о лицима задуженим за област производње и безбедности; производним капацитетима (објектима, опреми, искоришћености капацитета и радној снази); производима, подсистемима и компонентама, обиму производње и производним програмима; кооперантским предузећима (по нивоима и производима са нагласком на критичне кооперанте); податке о показатељима пословања и критичним технологијама. Поред ових параметара, уколико се инфраструктура процени као критична, прикупљају се и додатне информације: подаци о свим објектима у којима се производе или складиште критични производи; подаци о зависним предузећима у сектору одбрамбене индустрије; подаци о непрекидности функционисања и алтернативним изворима; могућим негативним утицајима и активностима на заштити инфраструктуре у случају губитка или оштећења и подаци о обавештајним претњама.⁶⁶

⁶⁴ Види шире: Каталог Одбрамбене индустрије Србије, Партнер 2015, Медија центар „Одбрана“, стр. 72. до 83.

⁶⁵ Прелиминарне анализе рађене на нивоу Сектора за материјалне ресурсе су показале техноекономску оправданост оваквих решења. Предлог визије Одбрамбене технолошке и индустријске базе Републике Србије презентован председнику Владе Републике Србије дана 20.04.2017. године.

⁶⁶ U.S. Department of Defense (2007). Defense Industrial Base, Critical Infrastructure and Key Resources Sector Specific Plan, p. 17.

Постоји велика подударност овог корака и фазе прибављања неопходне документације која се примењује код нас, а претходи поступку издавања дозволе за производњу наоружања и војне опреме. У поступку надзора, надлежни орган стиче увид у стање капацитета и испуњеност услова да привредни субјекат може да се бави производњом наоружања и војне опреме у траженој области. Нацртом новог закона процес је додатно унапређен подизањем нивоа транспарентности, кроз упис у Регистар правних лица овлашћених за бављење пословима производње наоружања и војне опреме и смањењем утицаја субјективног фактора, оценом стања на основу Критеријума за оцену испуњености услова за издавање дозволе за производњу наоружања и војне опреме.⁶⁷ Критеријуми, између осталог, предвиђају поседовање сертификата за приступ тајним подацима и испуњење услова у погледу индустријске безбедности.

Оцена испуњености услова за производњу наоружања и војне опреме основ је за одређивање рока важења дозволе,⁶⁸ након чега се процедура мора зановити. И овде се може уочити сличност између наших прописа (у нацрту) у погледу рока важења дозволе и регулативе САД која предвиђа да се, једном идентификована критична инфраструктура, подвргава континуираном процесу процене ризика уз стални надзор, проверавање и ажурирање релевантних података.⁶⁹

Ниже наведени графички преглед даје приказ броја субјеката који су поседовали дозволу за производњу наоружања и војне опреме по годинама, у периоду од 2008. до 01.12.2017. године.⁷⁰ До 2008. године седам субјеката је добило дозволу за производњу наоружања и војне опреме без временског ограничења, чиме је створен озбиљан проблем у смислу континуитета контроле. У периоду после 2008. године, дозволе су издаване на период до три године што се показало као позитивна пракса јер је обезбедило бољи увид Министарства одбране у стање капацитета, појачало контролне механизме и смањило негативне појаве у вези илегалне производње, безбедносне провере лица, регистрације запослених код надлежног органа за запошљавање, заштите интелектуалне својине, пре свега, документације која је нерегуларним путем доспевала у руке неовлашћених лица.⁷¹

Почев од 2012. године, број субјеката који поседују дозволу за производњу порастао је на преко 50, а очекивања су да ће до краја 2017. године, по први пут пре-

⁶⁷ Нацрт закона о производњи и промету наоружања и војне опреме предвиђа доношење Правилника о критеријумима за оцену испуњености услова за издавање дозволе за производњу наоружања и војне опреме.

⁶⁸ Нацрт закона предвиђа да се дозвола издаје на период од једне до пет година.

⁶⁹ Критеријуми пружају валидне и свеобухватне податке о стању и осетљивости критичне инфраструктуре. Чак и средства и опрема који сами по себи нису критична инфраструктура попримају обележја елемената критичне инфраструктуре у којима се налазе. Тиме се обезбеђује повећани ниво заштите субјеката, опреме и функција и контроле кретања и приступа подацима од стране лица са различитим нивоом овлашћења.

⁷⁰ преглед је израђен на бази званичних података о броју издатих дозвола који се води у Управи за - одбрамбене технологије СМР, као надлежној организационој целини МО за спровођење поступка издавања дозвола за производњу наоружања и војне опреме.

⁷¹ у нацрту новог Закона о производњи и промету наоружања и војне опреме дефинисан је период од једне до пет година у зависности од стања капацитета и испуњености услова за бављење производњом наоружања и војне опреме.

машити цифру од 60 субјеката.⁷² Присутност малих и средњих предузећа из приватног сектора у овој области континуирано расте што тражи унапређење системских решења у погледу њихове веће интеграције у одбрамбену технолошку и индустријску базу Републике Србије. Министарство одбране, препознајући ову потребу, покренуло је иницијативу да се у оквиру Привредне коморе Србије формира Групација произвођача наоружања и војне опреме која би се бавила и питањима заштите критичне инфраструктуре.⁷³ На графичком прегледу није приказано шест привредних друштава из Групације Одбрамбена индустрија Србије, која до сада нису била предмет издавања дозволе, сходно постојећем закону о производњи и промету наоружања и војне опреме.⁷⁴

Слика 1 – Преглед броја привредних субјеката који су поседовали дозволу за производњу наоружања и војне опреме у периоду 2008. – 01.12.2017. година

Актуелни трендови указују да мала и средња предузећа из приватног сектора, било да су произвођачи наоружања и војне опреме или кооперанти, постају све битнији актери критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе Републике Србије.

⁷² Процена је израђена на бази званичних података о броју издатих дозвола који се воде у Управи за одбрамбене технологије СМР, као надлежној организационој целини МО за спровођење поступка издавања дозвола за производњу наоружања и војне опреме.

⁷³ Иницијатива за формирање Групације произвођача наоружања и војне опреме усвојена на иницијалном састанку у Привредној комори Србије, Записник са састанка 27-3/1 од 07.05.2017. године. Конститутивна седница Групације произвођача наоружања и војне опреме у оквиру Удружења за металску и електро индустрију Привредне коморе Србије одржана 16.05.2013. године. На конститутивној седници речено да је то 13 групација у оквиру удружења и да са 58 привредних друштава и двадесетак института и факултета представља најјачу групацију. Шире на: www.pks.rs/.../Files/.../Metalska%2C%20I%20kvartal%202017.pd... – приступ 11.12.2017. године

⁷⁴ Закон о производњи и промету наоружања и војне опреме („Сл. лист СРЈ“, бр. 41/96, „Сл. лист СЦГ“, бр. 7/2005 – др. закон и „Сл. гласник РС“, бр. 85/2005 – др. закон)

Разматрање ефеката ризика на критичну инфраструктуру

У циљу потпуне идентификације и процене ризика Одбрамбене и индустријске базе, користећи позитивна искуства САД, треба разматрати ефекте које би ти ризици изазвали, односно анализирати последице следећих утицаја:⁷⁵

- *Утицај на људе и окружење*: директне последице по људе и животну средину;
- *Економски утицај*: директне и индиректне последице по економију;
- *Утицај на јавност*: ефекат на морал и поверење у националне институције и
- *Утицај на способност владиних органа*: ефекат на способност органа Владе да се очува јавни ред, минимум јавних функција и реализују задаци од националног значаја.

Како Одбрамбена технолошка и индустријска база Републике Србије обухвата широк спектар различитих области производње (од текстилне, преко оптоелектронске и телекомуникационе, технолошко-металуршке, металске и ваздухопловне, до хемијске) то је њен утицај на живот и здравље запослених и окружење, јавност и способност владиних органа недовољно сагледан на стратешком нивоу у Републици Србији. Бављење овим сегментом углавном има *ad-hoc* карактер и добија на значају само приликом настанка нежељених догађаја, посебно у делу хемијске производње.⁷⁶ Ризици који прате критичну инфраструктуру одбрамбене технолошке и индустријске базе, са посредним и непосредним ефектима, могу битно утицати на ставове становништва и радикално изменити ниво поверења у државне органе, а посебно институције одбране и економије.⁷⁷ Због ограничења у обиму рада ова проблематика није даље образлагана, али свакако заслужује дубљу анализу. Генерално, можемо рећи да недостају системска решења са јасним стратешким циљевима, алатима за мерење перформанси система и метриком.

Са аспекта економског утицаја, остварени резултати Одбрамбене технолошке и индустријске база Републике Србије обезбеђују стабилност, технолошки прогрес, економски раст и додатно ангажовање капацитета и коопераната из различитих сфера. Економски утицај се огледа, пре свега, кроз раст извоза наоружања и војне опреме који је у 2016. години⁷⁸ достигао рекордну вредност од 484 милиона долара што је: за 63% више него у 2015. години, за 80% више него у 2014. години, двоструко више него у 2013. години, и око три пута више него у 2012. години и нето-деви-

⁷⁵ U.S. Department of Defense (2007). Defense Industrial Base, Critical Infrastructure and Key Resources Sector Specific Plan, стр. 18.

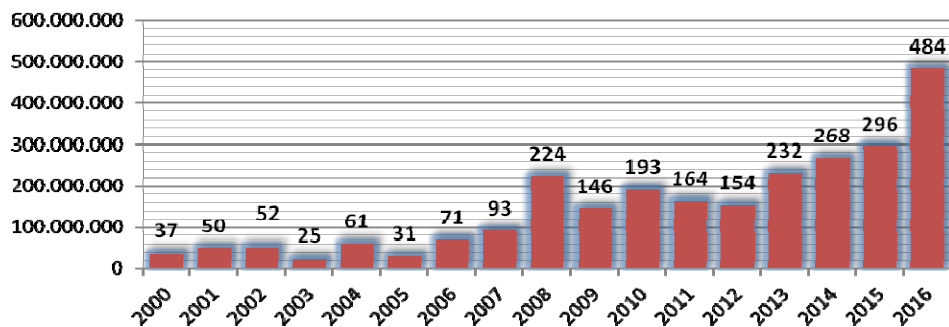
⁷⁶ Ова појава је доста присутна у хемијским фабрикама Прва искра – наменска производња Барич (производња бризантних експлозива) и Милан Благојевић – наменска (производња барута и ракетних горива). У мањој мери се нежељени догађаји дешавају у осталим фабрикама које користе поменута средства или производе припале и средства за самоиницирање.

⁷⁷ Министарство одбране као ресорно министарство у великој мери је изложено медијским притисцима након било какве акцидентне ситуације у фабрикама одбрамбене индустрије. То најбоље показује последњи акцидент у ТРЗ Крагујевац 28.02.2017. године када је неколико дана јавност била преплављена информацијама у вези предметног случаја.

⁷⁸ Резултати за 2016. годину су утврђени на основу података из базе која се прати на нивоу Сектора за материјалне ресурсе МО и део су званичног извештаја достављаног Кабинету Министра одбране, актом Сектора за материјалне ресурсе од 26.9.2017. године.

зни ефекат. На Слици 2 дат је Преглед оствареног извоза наоружања и војне опреме за период 2000. – 2016. година.

Од краја 2014. године и даље, применом мера финансијске консолидације, свих осам друштава Одбрамбене индустрије Србије редовно сервисира текуће обавезе по основу пореза и доприноса. Према подацима Пореске управе фабрике су од 01.01.2013. године до 30.06.2016. године уплатиле у буџет Републике Србије 20,19 милијарди РСД. Уплаћена средства у 2016. години су око 3,5 пута виша у односу на 2013. годину.⁷⁹

Слика 2 – Преглед укупног извоза наоружања и војне опреме за период 2000–2016. година

Такав тренд је задржан до данас и то је један од индикатора који недвосмислено указује на достигнуте ефекте финансијске консолидације коју би требало даље наставити према усвојеном Програму финансијске консолидације.

Идентификација ризика којима је изложена одбрамбена структура

Разматрајући поменуте утицаје, односно последице и сагледавајући потенцијалне ризике који би могли да их изазову, према досадашњем искуству, најзначајнији ризици који ће одређивати приорите у заштити критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе Републике Србије су: различити облици деструктивних или саботерских активности на капацитетима критичне инфраструктуре; акцидентне ситуације које се манифестују кроз случајно изазване ванредне догађаје у производном процесу и различити облици нарушавања индустријске безбедности.

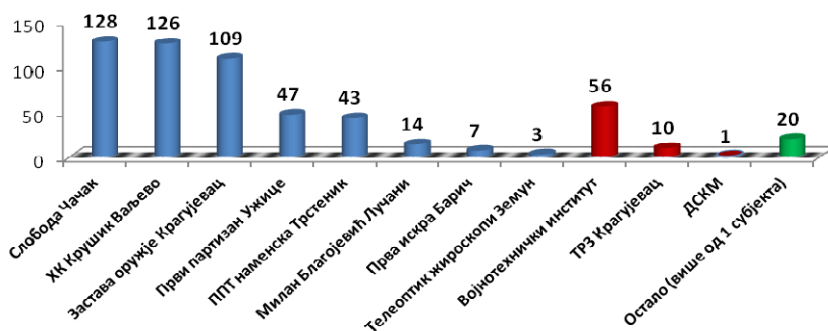
Међу најсвежијим примерима деструктивног деловања је случај крађе 11,3 kg експлозива типа „TNT“ у ХК Крушик. Ухапшена су два осумњичена радника, превозећи украдени експлозив сакривен у пртљажнику аута, у канти за полудисперзионе

⁷⁹ Акт Пореске управе МФ, 000-433-00-2596/2016 од 24.10.2016. године достављен Министарству одбране.

боје.⁸⁰ Овакве појаве отварају питања постојања и адекватности механизма заштите: мера физичко-техничке заштите на улазу/излазу у фабрику и објекат у коме се одвија производни процес, поседовање безбедносног сертификата за рад са опасним материјалама, квалитет процеса избора кадрова јер се ради о младим радницима, имплементације интегрисаног система менаџмента у циљу следљивости процеса и производа итд.

Значајна продаја на инотржишту и, последично томе, интензивирани посете страних делегација потенцијални су генератори деструктивних активности и различитих облика нарушавања индустријске безбедности. Како унапредити постојећа решења у вези уласка страних лица, учинити их ефикаснијим, флексибилнијим и безбеднијим? Наведени захтев, иако наизглед опречан и неизводљив, има позитивне стране јер, у перспективи, покреће систем одбране на уређење нормативно-правне платформе на чијим основама би се креирала за праксу добра решења, унапредила безбедносна структура и систем заштите.

У току 2016. године издато је укупно 564 одобрења⁸¹ за улазак у објекте фабрика из групе Одробрамена индустрија Србије, Војнотехничког института, Дирекције за стандардизацију, кодификацију и метрологију и ТРЗ Крагујевац.⁸² То је повећање од 45% у односу на 2015. годину, када је издато укупно 387 одобрења за улазак. На Слици 3 дат је Преглед издатих одобрења страним делегацијама за улазак у објекте критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе у 2016. години. За 20 захтева су дата одобрења за улазак страних делегација у више од једног субјекта. Изражено преко просечних вредности, то је преко два дневна уласка радним даном у објекте критичне инфраструктуре. Подаци су охрабрујући из угла пословних резултата, али истовремено озбиљна претња и извор рањивости критичне инфраструктуре.

Слика 3 – Преглед издатих одобрења страним делегацијама за улазак у објекте критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе у 2016. години

⁸⁰ www.novosti.rs/.../aktuelno.291.html:699167 – 03.12.2017. ⁸¹ www.novosti.rs/.../aktuelno.291.html:699167 – 08.12.2017.

⁸¹ Одобрење за улазак у објекте је регулисано Одлуком министра одбране о одређивању посебних услова у погледу мера заштите тајних података одбране, И бр. 411-972 од 13.12.2012. године, а подаци су преузети из базе података која се води у Управи за одбрамбене технологије.

⁸² Осам привредних друштава из Групе Одробрамена индустрија Србије и две војне установе потчињене Управи за одбрамбене технологије.

Друго битно питање је улазак у објекте у приватном власништву и како га решити? Број малих и средњих предузећа, произвођача наоружања и војне опреме, од 2012. године у континуитету расте, а улазак у њихове објекте и инфраструктуру није до сада озбиљно разматран. У перспективи овај аспект заштите тражи изналажење ваљаних решења (и нормативних и практичних). Тренутно систем нема контролу над овим процесом.

Претње сајбер нападима на информационе и процесне системе, као облици деструктивног деловања, постају реалност у високоразвијеним одбрамбеним индустријама. Најсвежији пример идентификованог сајбер напада са последицама догодио се у фабрици Застава оружје из Крагујевца. Од почетка 2015. године то друштво је изложено сталним хакерским нападима – упади на сервер и у електронску комуникацију. Привредно друштво нема стручни кадар за борбу против претњи сајбер нападом. До сада је претрпело знатну материјалну штету.⁸³ У циљу заштите својих интереса покренуло је Кривичну пријаву код надлежног тужилаштва. Министарство одбране нема адекватан одговор на такве претње и ово је још један од високо осетљивих изазова у перспективи.

За разлику од претходних ризика, акцидент се перципира као случајан догађај са мањом вероватноћом понављања и изразито негативним ефектима и утицајем на јавно мњење. У периоду од 2000. године до данас⁸⁴ у осам фабрика Одбрамбене индустрије Србије⁸⁵ догодила су се укупно 54 акцидента (преко 95% су пожари и експлозије, а остало други ванредни догађаји у процесу производње). Седам догађаја је било са смртним исходом (17 погинулих лица). Укупно је повређено 55 лица. Не може се са сигурношћу рећи да ли су појаве акцидента у критичним инфраструктурама Одбрамбене технолошке и индустријске базе код нас чешће или су на нивоу светских трендова. Кључни разлог је недостатак валидних података, јер према тврдњама Сектора за ванредне ситуације, информације у вези акцидентних ситуација су класификоване „строго поверљиве“, што је „и у свету уобичајено за ту индустрију“.⁸⁶ Оно што је сигурно, чак и технолошки далеко напредније земље нису имуне на различите акцидентне појаве.⁸⁷

Узроци појава су различити, али „... није проблем једино у непажњи радника. Окидач је и у непотпуним безбедносним процедурама, недостатку заштитне опреме и застарелости погона у којима се производе запаљива и експлозивна средства која лако могу изазвати опасност и у најсавременијим фабрикама тог типа у ино-

⁸³ Утврђена штета у друштву обухвата: губитак 109.209 ЕУР (део уплате од 255.824 ЕУР добављачу Infora Limited са Кипра) и губитак прилива од ино купаца: Int'l Repo – Деро, САД у износу од 178.088 \$; BROCHERS, Шпанија у износу од 24.200 ЕУР и AGRA LIMITED, Намибија у износу од 62.564 ЕУР.

⁸⁴ Несреће после 2006. године дате шире на сајту: mondo.rs/.../Nesrece-namenska-industrija-za-11-godina-14-nesreca – приступ 10.12.2017. године; несреће од 1995. до 2012. године дате шире на сајту: www.politika.rs/.../Nesrece-u-namenskoj-na-svetском-proseku.sr.h..., прилог од 30.06.2012. године – приступ – 10.12.2017. године

⁸⁵ ХК Крушик, Компанија Слобода, Милан Благојевић-наменска, Прва искра-наменска производња, Први партизан, Застава оружје, Прва петолетка-наменска и Телеоптик жироскопи.

⁸⁶ www.politika.rs/.../Nesrece-u-namenskoj-na-svetском-proseku.sr.h..., прилог од 30.06.2012. године – приступ – 10.12.2017. године

⁸⁷ www.novosti.rs/.../teme.97.html:tema-95-Nesrece-u-vojnoj-industri..., прилог од 01.07.2013. године – иђњњњ – 10.12.2017.

странству.”⁸⁸ Упоредном анализом података о акцидентним ситуацијама за период од 2000. до 2011. године и након тог периода утврђено је да први период карактерише укупно 34 акцидента, док је од 2012. године до данас евидентирано укупно 20 догађаја што недвосмислено указује на појачане системске напоре ради заштите људи и имовине.

Након несреће у фабрици Милан Благојевић-наменска из Лучана у септембру 2015 године⁸⁹, Министарство одбране је покренуло свеобухватну процену ризика од акцидента у одбрамбеној индустрији ради дефинисања краткорочних и дугорочних мера за унапређење стања. Према доступним подацима, ово је после 2000. године први покушај израде свеобухватног Плана смањења ризика од настанка акцидента у фабрикама одбрамбене индустрије Србије.⁹⁰ На бази тог плана, почетком 2016. године отпочела је реализација скупа препоручених мера у свакој од фабрика. Контрола Министарства одбране у првој половини 2017. године показала је да фабрике спроводе препоручене мере заштите и да улажу значајна сопствена средства и у модернизацију производних постројења, ради унапређења безбедности радника и у саму заштитну опрему радника. У перспективи, предстоји израда стратешког плана, базираног на препорученим мерама, као активностима трајног карактера ради превентирања акцидента на најнижи могући ниво.

Иако се узроци акцидентних ситуација не могу довести у директну везу са актуелним прописима у тој области, са сигурношћу се може рећи да њихов утицај није занемарљив. Актуелни пропис у области заштите на раду при изради и манипулисању са експлозивима и барутима је из 1969. године.⁹¹ Надлежност за његово доношење је на Савезном савету за рад (правну следбеност има Министарство за рад, запошљавања, борачка и социјална питања), надзор над применом одредаба Правилника у делу сигурних безбедносних одстојања врши Министарство унутрашњих послова, а управљање фабрикама у већинском државном/друштвеном капиталу Министарство одбране.

Дефицит складишног простора, као директна последица раста производње и извоза, постаје све израженији проблем. Могући начин за његово превазилажење је актуелизација израде новог прописа. Постојећи пропис је у техничко стручном делу „... добар, али су примењени стандарди о безбедносним растојањима превазиђени савременом регулативом и праксом. Измене треба да пруже повољније услове за изградњу/реконструкцију објеката за чување и складиштење убојних средстава која садрже експлозив и барут, али не по цену нарушавања укупног система безбедности.”⁹²

⁸⁸ www.politika.rs/.../Nesrece-u-namenskoj-na-svetskom-proseku.sr.h..., прилог од 30.06.2012. године – приступ – 10.12.2017. године

⁸⁹ Више о несрећи на www.blic.rs/vesti/...nesrecama...namenskoj-industriji.../z4mm06g, прилог од 15.07.2017. године – приступ 10.12.2017. године

⁹⁰ У складу са овим Планом фабрике тромесечно достављају извештаје Управи за одбрамбене технологије. Систематизовани подаци су предмет извештаја Сектора за материјалне ресурсе за Колегијум министра одбране.

⁹¹ „Правилник о заштити на раду при изради експлозива и барута и манипулисању експлозивима и барутима“, „Службени лист СФРЈ“, бр. 55/69 од 25.12.1969. године.

⁹² Ово је један од закључака из Службене забелешке са састанка радног тима за решавање проблема дефицита складишног простора у привредним друштвима Одбрамбене индустрије Србије, одржаног 08.11.2013. године. Састанку су присуствовали представници Министарства одбране, Војске Србије, фабрика одбрамбене индустрије Србије и релевантне структуре Министарства унутрашњих послова.

Додатни проблем који неповољно утиче на дозвољену количину експлозивних материја у фабричким постројењима и складиштима је „... присуство цивилних објеката од којих су многи нелегално изграђени у зонама забрањене градње ...“,⁹³ а чија локација се мора укалкулисати у прорачун сигурних безбедносних растојања опасних објеката.⁹⁴

Земље у окружењу су различито приступиле у решавању ове проблематике. Република Црна Гора је задржала регулативу из периода СФРЈ и није познато да је предузимала кораке на изради нове. Република Хрватска је поменути пропис ставила ван снаге 2008. године⁹⁵ и донела два нова прописа 2009. године који независно уређују ову проблематику у делу производње експлозивних материја и сигурносних мера приликом складиштења.⁹⁶ Компаративном анализом дозвољених безбедносних одстојања долазимо до апсурдних ситуација (Према Таблици сигурносних одстојања за експлозивне ствари смештене у незаклоњеном објекту удаљеном 600 m применом хрватских прописа⁹⁷ дозвољено је складиштење експлозива од 9.000 до 10.000 kg експлозива, док је применом важећег прописа у Републици Србији⁹⁸ дозвољено складиштење свега 4.000 kg експлозива). Слична ситуација је и у случају анализе објеката за производњу, где хрватски прописи предвиђају да се у објекту удаљеном 50 m може производити максимално 200 kg, док српска решења предвиђају свега 10 kg. Уважавајући чињеницу да је Хрватка 2014. године донела Закон о критичним инфраструктурама и да је пуноправни члан Европске уније, на нивоу Републике Србије је потребно предузети хитне кораке у перспективи како би се поменуте аномалије отклониле. За претрпљену штету због недобијања сагласности за градњу нових или адаптацију постојећих објеката не постоје поуздани подаци, али евидентно је присуство и директне и индиректне штете. Индиректна штета је много тежа јер има импликације на обим производње, а тиме и на извоз.

Израда нове регулативе у предметној области је нужност из два кључна разлога: прво, постојећи пропис је превазиђен и захтева усклађивање са европским нормама, а друго, пружиће много флексибилнија решења изградње/адаптације објеката за складиштење експлозивних материјал на постојећим локацијама фабрика.

⁹³ ибид.

⁹⁴ Ову проблематику ближе регулише чл. 29 „Правилник о заштити на раду при изради експлозива и барута и манипулисању експлозивима и барутима“, „Службени лист СФРЈ“, бр. 55/69 од 25.12.1969. године.

⁹⁵ „Правилник о престанку важења Правилника о заштити на раду при изради експлозива и барута и манипулисању експлозивима и барутима“, 20/08.

⁹⁶ „Правилник о увјетима и начину производње експлозивних твари“, „Íàðèàá Ìàèèá“, áð. 55/09 Ìà 08.05.2009. и „Правилник о увјетима и начину provedбе сигурносних мјера код складиштења експлозивних твари“, 27.02.2009.

⁹⁷ Чл. 26. тачка 9), Табела 3 „Правилник о увјетима и начину provedбе сигурносних мјера код складиштења експлозивних твари“, „Народне новине“, бр. 26/09 од 27.02.2009. године.

⁹⁸ Чл. 29 „Правилник о заштити на раду при изради експлозива и барута и манипулисању експлозивима и барутима“, „Службени лист СФРЈ“, бр. 55/69 од 25.12.1969. године.

Препознајући важност улагања у област безбедности и заштите запослених у наменској индустрији, инвестициони програм који је у мају 2017. године одобрила влада Републике Србије,⁹⁹ на предлог Министарства одбране, у износу од 47.472.580 ЕУР значајно је усмерен и на унапређење безбедности производних процеса.

Заштита критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе Републике Србије

Заштита критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе има вишедимензионални и вишенивојски карактер. Природа анализираних ризика у претходном делу и природа критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе Републике Србије су разнородни па процес заштите критичне инфраструктуре захтева интегрисан приступ. Три најзаступљенија аспекта заштите критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе (физичко-техничка заштита, заштита на раду и заштита животне средине и заштита у домену индустријске безбедности), у различитим комбинацијама и обиму неопходно је усмеравати у перспективи ради адекватног одговора на најчешће ризике у одбрамбеној индустрији, али и на умањење последица других ризика који нису посебно обрађени у раду.

С обзиром да развијене земље у заштити критичне инфраструктуре тежиште деловања усмеравају на два кључна колосека: однос према приватном капиталу и ингерисани приступ различитих заинтересованих страна, нужно је заштиту критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе Републике Србије у перспективи фокусирати ка малим и средњим предузећима, произвођачима наоружања и војне опреме, чија бројност и утицај у многим сферама свакодневно расте. Исто тако, Министарство одбране кроз дефинисање будућих стратешких опредељења у овој области мора потенцирати на већој координацији и интеграцији свих елемената критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе и организација и агенција из других ресорних министарстава. Санирање низа негативних појава, које су детаљније објашњене у претходним деловима рада очекује се и кроз решења предвиђена Нацртом новог закона о производњи и промету наоружања и војне опреме.

Закључак

Усклађивање с највишим светским стандардима, нормативно-правно уређење области, системски приступ у идентификовању ризика и успостављање контролних механизма у свери заштите критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе један је од важних безбедносних и националних интереса.

⁹⁹ Из приватизационих примања буџета Републике Србије за осам привредних друштава одбрамбене индустрије Србије су одобрена средства у виду краткорочних бескалатних позајмица закључцима Владе 05 Број: 401-4099/2017, 401-4103/2017, 401-4104/2017, 401-4105/2017, 401-4106/2017, 401-4108/2017, 401-4109/2017 и 401-4110/2017, сви од 4. маја 2017. године, за ТРЗ Крагујевац закључком Владе 05 Број 05 Број: 401-4110/2017 од 04. маја 2017. године, а за ТРЗ Чачак, Ваздухопловни завод Мома Станојловић Батајница и Технички опитни центар преко раздела Министарства одбране имајући у виду да се наведене установе финансирају из буџета Републике Србије.

Стање и перспектива критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе је сагледано са фокусом на неколико сегмената: нормативно-правна (не)уређеност области, нејединство прописа, изражене појмовне недоумице, комплексност, слојевитост и хетерогеност одбрамбене технолошке и индустријске базе Републике Србије, координирајућа улога Министарства одбране на интеграцији различитих заинтересованих страна, акцидентне ситуације и начини њиховог сузбијања, однос према малим и средњим предузећима из приватног сектора, контролни механизми уласка у објекте критичне инфраструктуре, процес консолидације фабрика у већинском државном/друштвеном власништву са тежиштем на очување технолошког и безбедносног интегритета, проблем дефицита складишног простора и регулаторна ограничења, неспремност система да реагује на сајбер нападе, итд.

Република Србија није донела Закон о критичним инфраструктурама и то је обавеза која предстоји у склопу активности придруживања Европској унији. То је отежавајућа околност у погледу озбиљнијег уређења критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе која би се морала посматрати као интегрални део националне критичне инфраструктуре. У другим земљама, критичној инфраструктури одбрамбене технолошке и индустријске базе се придаје различит значај, зависно од степена њене развијености, утицаја на привредна кретања и оперативне способности војске, утицаја Министарства одбране на управљачке одлуке у том сектору, ... После 11. септембра 2001. године, у Сједињеним америчким државама овај сегмент критичне инфраструктуре је посебно фаворизован и њихова решења и логика секторског приступа у многим деловима могу се применити код нас, уз прилагођавање конкретним околностима.

Критична инфраструктура одбрамбене технолошке и индустријске базе Републике Србије је слојевит и комплексан систем кога чине војне установе у Министарству одбране и Војсци Србије са различитим пословним системима (доходовни и буџетски), фабрике које послују са већинским државно-друштвеним капиталом и над којима управљачка права остварује Министарство одбране, привредна друштва који су у поступку приватизације и стечаја и за чије капацитете је заинтересован систем одбране, јавно предузеће Југоимпорт СДПР са своја три зависна друштва које, у погледу места и улоге представља специфичну, независну, комплексну и у појединим сегментима паралелну структуру, мала и средња предузећа већином у приватном власништву и многобројни кооперанти.

Стање критичне инфраструктуре у појединим сегментима је оптерећено проблемима који захтевају ефикасна решења и представљају изазов будућег времена: борба у сајбер окружењу и заштита система од претњи тог типа, јача и ефикаснија контрола процеса улазака страних лица у објекте произвођача, посебно оних у приватном власништву, формирање центра у који би се сливале информације и из кога би се слали аналитички обрађени и проверени подаци, питање хроничног недостатака складишних капацитета, развој системског приступа у превентивном и проактивном деловању на спречавању акцидентних ситуација, нормативно уређење области производње и складиштења експлозивних материја и барута, питање координације и синхронизованог деловања различитих ресорних министарства и организација у Републици Србији.

Одбрамбена технолошка и индустријска база има перспективу. То показују резултати извоза, сталан раст привредних субјеката који аплицирају за дозволу за производњу, континуирани раст броја посета и издатих одобрења за улазак. Успостављање ефикасног и интегрисаног система заштите критичне инфраструктуре, применом проверених и доказаних алата у пракси, нема алтернативу. Постоји по-

треба доношења Новог закона о производњи и промету, који је у завршној фази, и од кога се очекује да створи регулаторни амбијент за решавање многобројних проблема и омогући ефикасну заштиту критичне инфраструктуре.

Министарство одбране има захтевну улогу да овако комплексну структуру интегрише у управљив и ефикасан систем, а квалитет управљачких одлука пресудно ће утицати на стање и даљи развој критичне инфраструктуре одбрамбене технолошке и индустријске базе.

Литература

- [1] Закон о одбрани Републике Србије, „Службени гласник РС”, бр. 116/2007, 88/2009 – др. закон, 104/2009 – др. закон и 10/2015, Београд, 2007.
- [2] Закона о приватизацији („Сл. гласник РС”, бр. 83/2014, 46/2015, 112/2015 и 20/2016 – аутентично тумачење)
- [3] Закон о производњи и промету наоружања и војне опреме („Сл. лист СРЈ”, бр. 41/96, „Сл. лист СЦГ”, бр. 7/2005 – др. закон и „Сл. гласник РС”, бр. 85/2005 – др. закон)
- [4] Стратегија националне безбедности Републике Србије, „Службени гласник РС”, бр. 88/2009, Београд, 2009.
- [5] Стратегија одбране Републике Србије, „Службени гласник РС”, бр. 88/2009, Београд, 2009.
- [6] Правилник о заштити на раду при изради експлозива и барута и манипулисању експлозивима и барутима, „Службени лист СФРЈ”, бр. 55/69 од 25.12.1969.
- [7] Council Directive 2008/114/EC, On the identification and designation of European critical infrastructures and the assessment of the need to improve their protection, Official Journal of the European Union, 23.12.2008., L 345/75- L 345/82.
- [8] Defense Industrial Base, Critical Infrastructure and Key Resources Sector Specific Plan, U.S. Department of Defense, 2007.
- [9] National Industrial Security Program – operating manual, U.S. Department of Defense, 2006.
- [10] European Programme for Critical Infrastructure Protection (EPCIP), European Commission, 2012.
- [11] Закон о критичним инфраструктурама Републике Хрватске, NN56/13 од 18.05.2013. године, 2013.
- [12] Војноиндустријски комплекс у процесу прикључења Европској унији – интерна студија, Управа за одбрамбене технологије СМР МО, Београд, 2012.
- [13] National critical infrastructure protection - Regional perspective, Београд, 2013.
- [14] Благојевић, М., Специфичности заштите критичне инфраструктуре, Безбедност 3/2014, Београд, 2014.
- [15] Јаковљевић, В., Гашић, Ј., Заштита критичне инфраструктуре у кризним ситуацијама, Међународна научна конференција, Менаџмент 2012, Младеновац, 2012.
- [16] Мандић Ј. Горан, Системи обезбеђења и заштите, Фотофутура, Београд, 2005.
- [17] Мићовић, Д. М., Безбедносни аспекти функционисања критичне инфраструктуре у ванредним ситуацијама, докторска дисертација, Факултет безбедности Београд, 2016.
- [18] Панић С., „Холистички маркетинг у функцији тржишне трансформације предузећа из сектора наменске производње”, Војно дело, јесен/2011.
- [19] Раичевић, В., Право индустријске својине, Универзитет Привредна академија – Правни факултет за привреду, Нови Сад, 2010.
- [20] Стаматовић, А., Војна привреда друге Југославије: (1945 – 1991), Војноиздавачки завод, Београд, 2001.
- [21] <https://www.dfas.mil/dam/jcr:b8e44f2c-fc7b-432e-a2d8-fd067cd8b6b1/DCIP101July2009.pdf> (19.11.2017)
- [22] https://www.bsi.bund.de/SharedDocs/.../EN/BSI/Kritis/paper_studie_en_pdf.pdf (19.11.2017)